

Midden- en Oosteuropese migranten in de Lage Landen

Monique Kremer, Jeroen Doomernik, François Levrau en
Christiane Timmerman

Inleiding

Steven Van Hecke (KU Leuven)

Het Symposium is deze keer gewijd aan immigranten uit Midden- en Oost-Europa. De openingsbijdrage is van Monique Kremer, bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam en stafmedewerkster bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in Nederland. Zij vraagt zich af of er sprake is van een nieuw multicultureel drama. Jeroen Doomernik, immigratie- en integratiedeskundige aan de Universiteit van Amsterdam, reageert op haar verhaal. François Levrau en Christiane Timmerman, minderhedendeskundigen aan de Universiteit van Antwerpen, doen dat ook. Zij bespreken tevens de situatie in België.

Een nieuw multicultureel drama ‘in the making’?

Monique Kremer

(Universiteit van Amsterdam en Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid)

Met het ‘multiculturele drama’ heeft Paul Scheffer in 2000 een populaire term aangedragen om over migranten te kunnen praten. Hij doelde daarmee op een

nieuwe sociale kwestie, voortgekomen uit de gastarbeidersgeschiedenis, namelijk het ontstaan van een nieuwe etnische onderklasse, terwijl de rest van het land wegkeek. Volgens hem was dit te wijten aan onze argeloze omgang met onze ‘nationale identiteit’ en de oplossing lag dan ook, hoe kan het anders, in het met kracht benadrukken ervan. Met het openstellen van de grenzen aan de oostzijde van Europa, doemt de term al snel weer op. “Nieuw multicultureel drama met Roemenen en Bulgaren” kopte *De Telegraaf* in januari 2014, naar aanleiding van een WRR Policy Brief. Om in het bericht keurig te vervolgen met: “als migranten niet beter worden begeleid”. Want een belangrijke toevoeging is: de geschiedenis *hoeft* zich niet te herhalen. Maar het *kan* wel. De redenen waarom we ons geen zorgen hoeven te maken en de redenen waarom we ons wel zorgen zouden moeten maken op een rijtje.

Migratie heeft een ander gezicht gekregen

Alle signalerende termen als tsunami en code oranje ten spijt: we worden in Noord-West-Europa niet “overspoeld” door migranten. Natuurlijk, migratie “is

here to stay". In Europese landen is ruim tien procent van de bevolking in het buitenland geboren, maar de echte volksverhuizingen in dit deel van de wereld blijven uit. Vooral Europeanen zijn nog steeds behoorlijk honkvast. Slechts 2,5 procent van de Europeanen woont in een ander Europees land. Oost-Europeanen zijn degenen die het meest geneigd zijn te verkassen. In Nederland zijn er naar (een ruime) schatting zo'n 340.000. Dit neemt niet sterk toe. Ook niet door het openstellen van de grenzen voor Roemenen en Bulgaren. Want waar zijn eigenlijk alle Roemenen en Bulgaren gebleven die vanaf 1 januari 2014 Nederland zouden "overspoelen"? Het waarschijnlijke antwoord: degenen die dat wilden, woonden waarschijnlijk al lang in Spanje of Italië, landen waar zij zich meer mee verbonden voelen.

Vergeleken met het gastarbeiderverleden heeft de huidige migratie bovendien een veel diverser gezicht gekregen. Motieven, herkomstlanden en achtergronden van migranten variëren. Mensen komen steeds vaker om te werken: arbeidsmigranten zijn de belangrijkste groep, terwijl gezinsmigratie en asielmigratie in het laatste decennium zijn afgenomen. Er zijn ook veel verschillende herkomstlanden, al domineren Europese landen. Migrantten komen uit Duitsland, Engeland, en ja, ook steeds vaker uit Polen. Dat zijn geen ongeschoolde arbeiders maar mensen met een opleiding, hoewel vaak wel LBO of MBO. Ook kenniswerkers zijn een belangrijke categorie geworden, vooral in de ICT werkzame Indiërs.

Een ander belangrijk verschil waardoor de geschiedenis zich niet hoeft te herhalen, is dat de aard van migratie is

veranderd: door goedkope vliegtickets (Wizzair) en open Europese binnengrenzen kunnen mensen makkelijker terug naar het land van herkomst, en dat doen ze ook. In Nederland bleek dat de helft van de gemigreerde Polen inmiddels weer terug is gegaan. Ook in andere Europese landen (bv. in het VK) ziet men zogenaamde 'circulaire migratie'. In het verleden ging overigens ook het overgrote deel van de Spanjaarden en Italianen weer terug – niet alle beelden van vroeger kloppen; er zijn veel migratiemythes – maar de eigentijdse migrant kan nog veel makkelijker verbonden blijven met het land van herkomst. Dat wil niet zeggen dat niemand zich meer zal vestigen. Mensen worden verliefd, hebben goed werk, gaan zich settelen. Maar vestigingsmigratie is niet meer het standaardmodel.

In het politieke en maatschappelijke debat over migratie is voortdurend sprake van een *pars pro toto*-generalisatie: de vestigingsmigratie van Turken en Marokkanen uit de jaren zestig en zeventig is voortdurend het (enige) referentiepunt als het om migratie gaat. Maar er is meer migratie onder de zon dan Ali uit de Rif of Mohammed uit Kayseri. We hebben nu ook Sunil uit Bangalore en Marek en Mirka uit Polen.

Veranderende verzorgingsstaat

De nieuwe *arbeids*migranten komen, dat zegt de term al, om te werken. De werkloosheidspercentages zijn dan ook laag. Bovendien ziet de verzorgingsstaat er echt anders uit dan pakweg twintig jaar geleden, zeker op het terrein van de sociale

zekerheid. In de WAO hebben in de laatste 25 jaar zestien ingrijpende veranderingen plaatsgevonden, waardoor de regeling die het vanzelfsprekende vangnet was voor veel gastarbeiders niet meer als zodanig bestaat voor de nieuwe generatie migranten. Ook de Bijstandswet is essentieel veranderd. Er is geen toegang meer voor mensen onder de 27 jaar, en de meeste nieuwe migranten zijn jong. Ook staat in de Bijstand activering centraal. Bovendien kunnen mensen vanuit Europese landen nooit meteen een bijstandsuitkering ontvangen: als ze die wel aanvragen, wordt hun gevraagd het land te verlaten. Om in Nederland een uitkering te ontvangen moet je wel eerst gewerkt hebben. Oftewel, de passieve verzorgingsstaat van weleer bestaat niet meer.

Samen met de hoge arbeidsdeelname van recente migranten is het dan ook niet verwonderlijk, dat de nieuwe migranten juist een bijdrage leveren aan de verzorgingsstaat. Volgens een recente studie van de OECD zijn in de meeste landen de fiscale baten van arbeidsmigratie inmiddels groter dan de fiscale kosten (Kremer, 2013; Kremer & Schrijvers, 2014). Vooral de recente Europese arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa blijkt positief uit te pakken voor de overheidsfinanciën. Berekeningen voor het Verenigd Koninkrijk – waar de meeste Europese arbeidsmigranten naartoe zijn getrokken – en Spanje en Zweden laten zien dat zij een positieve bijdrage leveren aan de schatkist (Kremer, 2013; Kremer & Schrijvers, 2014). Onderzoek naar tijdelijke arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland komt tot eenzelfde conclusie: een tijdelijke arbeidsmigrant levert de schatkist jaarlijks netto 1800 euro op.¹

Dat komt doordat Europese migranten wel belasting betalen maar weinig gebruik maken van publiek gefinancierde voorzieningen. Ook niet van bijstandsuitkeringen. In Nederland is momenteel het aandeel bijstandsontvangers onder Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten met 1 procent wel licht stijgende maar nog steeds laag (Kremer, 2013; Kremer & Schrijvers, 2014). Er is bovendien geen overtuigend empirisch bewijs voor het bestaan van Europees bijstandstoerisme. Europese migranten vertrekken niet naar een land om gebruik te maken van de verzorgingsstaat; ze komen vooral om te werken.²

Maar de cruciale vraag geldt de toekomst: blijft de situatie zo voordelig voor de economie, de samenleving en migranten zelf? Voor een deel zullen mensen teruggaan of doorreizen als er geen werk meer is, maar een deel van de nieuwe migranten zoekt in Nederland een thuis. Mensen die naar Nederland komen doen dat om te werken, maar *blijven* de vestigingsmigranten ook aan het werk? En hoe ziet de toekomst eruit van de Poolse kinderen die nu hier geboren worden?

Flexibele arbeidsmarkt

Veel arbeidsmigranten uit Oost-Europa werken aan de onderkant van de arbeidsmarkt. En net als ten tijde van de gastarbeiders, werken ze in sectoren waarvan niet veel te verwachten is. Ze werken in slachthuizen of fabrieken, en nog vaker in de tuinbouw, allemaal sectoren waarvan het werk op het punt staat om geautomatiseerd te worden of verplaatst te worden

naar het buitenland. Daar komt bij dat het merendeel van deze migranten een tijdelijke betrekking heeft. Het leeuwendeel van de Polen is in dienst van een uitzendbureau. Veel Turks-Bulgaarse migranten werken in de informele sector. Migratie en de flexibele arbeidsmarkt zijn een soort bondgenootschap met elkaar aangegaan.

Dit zijn geen goede vertrekpunten voor migranten die zich toch in Nederland vestigen. Want is er straks nog werk voor ze? In de kassen kun je niet eeuwig werken. Op een gegeven moment zijn de nu nog jonge arbeiders te oud. Opvallend is dat veel Oost-Europeanen de Nederlandse taal maar nauwelijks leren. Werkgevers en uitzendbureaus doen op dit moment weinig meer dan het aanbieden van werk en eventueel het zorgen voor huisvesting. Sommige werkgevers schenden zelfs doelbewust de wettelijke en cao-afspraken, zoals ook uit parlementair onderzoek bleek (Tweede Kamer, 2011). Terwijl werkgevers wel de meeste baten hebben bij de nieuwe arbeidsmigranten, net als destijds bij de gastarbeiders, bieden ze weinig mogelijkheden aan mensen om de taal te leren of door te stromen, liefst naar andere sectoren.

Verzorgingsstaattekort

Tegelijkertijd kan de vraag worden gesteld of de overheid wel geleerd heeft van de tragische kanten van de gastarbeidersgeschiedenis. De Nederlandse verzorgingsstaat is dan misschien niet meer 'passief', maar de vraag is of er daadwerkelijk gewerkt wordt naar doorstroming op de arbeidsmarkt en scholing. De sterke nadruk op nationale identiteit door onder andere

Scheffer hebben ertoe bijgedragen dat er veel gesproken is over normen en waarden en nationale identiteit en dat er weinig is geïnvesteerd in de 'harde' economische kant van de migratieproblematiek.

Europese verzorgingsstaten hebben ronduit een bedroevende reputatie op het terrein van de sociaaleconomische integratie van immigranten. Samen met België scoort Nederland het slechtst als het gaat om de arbeidsmarktkansen van migranten en hun kinderen (OECD, 2012). Ook de Pisascores van migrantenkinderen in Nederland zijn in Europees perspectief bijzonder laag. De segregatie in het onderwijs, die al bij kinderen in de luiers begint, en de vroege selectie op twaalfjarige leeftijd waardoor veel migrantenkinderen in een laag schooltype terechtkomen dat ook weinig begeleiding kent, doen Nederland de das om. Turkse migrantenkinderen in Zweden verlaten bijvoorbeeld minder vaak zonder diploma de school dan in Nederland, omdat al vanaf hun babytijd in hen wordt geïnvesteerd door goede kinderopvang (Crul, Schneider & Lelie, 2012).

De conclusie van de commissie-Blok in 2004 dat ons beleid te weinig is gericht op arbeidsparticipatie klopt ruim tien jaar later nog steeds. Het huidige inburgeringsbeleid gaat door de nadruk op 'nationale identiteit' vooral over normen en waarden. Saillant is dat weinig mensen die een inburgeringsdiploma haalden daadwerkelijk werk hebben gekregen (Klaver *et al.*, 2012). Bovendien zijn de integratiebudgetten in Nederland schamel. Zelfs een liberaal land als Canada trekt veel financiële middelen uit de kast om de sociaaleconomische integratie te bevorderen, net als Denemarken, dat in zijn

restrictieve benadering van migranten een inspiratiebron was voor Nederland. Uit Scandinavië weten we ten slotte dat een actief arbeidsmarktbeleid, met name “on the job” training en intensieve begeleiding en loonsubsidies, vaak goed werken voor (laagopgeleide) migranten. Maar in Nederland doen we daar weinig aan.

Belangrijker nog is dat door de afspraken binnen de EU Europese migranten niet hoeven in te burgeren, met als gevolg dat er weinig middelen voor zijn uitgetrokken. Van Europese burgers wordt door de EU verondersteld dat ze naadloos in de economie en samenleving passen. Op dit moment geldt dat in zekere zin ook. Met de Oost-Europese migranten gaat het – economisch gezien – redelijk goed. Maar de vraag is of dat zo blijft. De (gastarbeider)geschiedenis zal zich heus niet op dezelfde manier herhalen. Het zou wel goed zijn om daaruit lessen te trekken.

Noten

1. In Nederland bestaat, anders dan elders, alleen onderzoek naar de economische kosten en baten van tijdelijke arbeidsmigratie. Over recente vestigingsmigratie zijn in Nederland geen berekeningen bekend.

2. Bijstandstoerisme of uitkeringstoerisme is het verschijnsel dat migranten naar landen trekken om een uitkering te ontvangen. Een beperkt aantal studies vindt inderdaad een verband tussen het aantal immigranten en de generositeit van de sociale zekerheid, maar dat verband is vaak klein. Veel andere studies vinden geen enkel verband tussen migratie en sociale zekerheid. Overigens kan

het wel zo zijn dat mensen liever in Nederland *blijven* als zij een uitkering ontvangen.

Bibliografie

- Crul, M., Schneider, J. & Lelie, F. (2012). *The European Second Generation Compared: Does the Integration Context Matter?* Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Klaver, J., Odé, A., Dagevos, J. & Bakker, L. (2012). Inburgering in Nederland. In M. Gijsberts, W. Huijnk & J. Dagevos (red.), *Jaarrapport Integratie 2011*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kremer, M. (2013). *Vreemden in de verzorgingsstaat. Hoe arbeidsmigratie en sociale zekerheid te combineren*. Den Haag: Boom/Lemma.
- Kremer, M. & Schrijvers, E. (2014). *Roemeense en Bulgaarse arbeidsmigratie in betere banen*. WRR-Policy Brief nr. 1.
- OECD (2012), Settling, In *OECD Indicators of Immigrant Integration*. Parijs: OECD.
- Tweede Kamer (2011-2012). *Arbeidsmigratie in goede banen. Eindrapport. Tijdelijke commissie lessen uit recente arbeidsmigratie*. Parlementair onderzoek, 32 680, 4.

Geen tweede drama

Jeroen Doomernik
(Universiteit van Amsterdam)

De geschiedenis herhaalt zich nooit. Dat komt omdat er telkens andere personen met andere persoonlijkheden en politieke voorkeuren zijn die (samen) de beslissingen nemen en omdat de structurele condities waarin zij dat doen permanent

veranderen. De economie van gisteren is anders dan die van vandaag. En dat geldt ook voor de demografie en de mondiale politieke verhoudingen. Maar, en dat is de terechte conclusie van Monique Kremers bijdrage, dat laat onverlet dat we moeten proberen van de geschiedenis te leren; vooral van wat destijds verkeerd ging.

Ik wil in kort bestek trachten uiteen te zetten welk migratie- en integratiebeleid in theorie tot optimaal resultaat leidt. Als optimale uitkomsten veronderstel ik dan dat uitsluitend arbeidsmigranten naar Nederland komen en daar verblijven, die in hun eigen onderhoud kunnen voorzien en complementair zijn op de arbeidsmarkt (er vindt dan geen verdringing plaats). Optimaal is eveneens dat zij over adequate huisvesting beschikken, dat zij en hun nageslacht toegang hebben tot scholing en dat zij een sterke rechtspositie bezitten (en ze dus altijd zeker zijn van gelijke behandeling door overheid, werkgevers en medeburgers). Om te bedenken onder welke omstandigheden deze uitkomsten ontstaan, wenden we ons tot migratietheorie.¹ In oorsprong is die neoklassiek economisch van aard. In die termen is het de factor arbeid die zich verplaatst van een locatie met een ruim aanbod naar een locatie met een tekort daaraan en met een overschot aan kapitaal. Als dit proces zich voltrekt tussen landen, spreken we van internationale migratie. Als deze migratie zich ongehinderd kan voltrekken, leidt dit uiteindelijk tot een evenwicht tussen beide locaties en eindigt de migratie. Als de vraag naar arbeid door externe redenen afneemt of verdwijnt, is retournigratie te verwachten. De zwakte van deze theorie is dat zij geen verklaring biedt voor het

feit dat veruit de meeste mensen die economisch voordeel van migratie zouden hebben, toch liever in hun vertrouwde omgeving blijven.

Het wordt inderdaad iets ingewikkelder als de menselijke factor erbij gehaald wordt. Dat doet de “new economics of labour migration”. In deze theoretische verfijning verandert de factor arbeid in een sociaal handelend wezen dat niet uitsluitend door individuele belangen (het maximaliseren van het eigen nut) gemotiveerd wordt maar ook door die van familieleden. Dat verklaart niet-migreren en biedt een andere blik op hen die wel vertrekken. Waar de neoklassieke theorie uitgaat van permanente vestiging elders en retournigratie als het resultaat van een mislukking zou zien, is in deze tweede benadering terugkeer juist het resultaat van succes. De migrant gaat tijdelijk geld verdienen in het buitenland. Dat inkomen spaart hij of zij. Of het wordt naar huis gestuurd als investering of als additioneel gezinsinkomen, bijvoorbeeld om de kinderen naar school te kunnen sturen.

Beide theoretische perspectieven vullen elkaar mooi aan en maken migratie voorspelbaar: van nature ademt migratie mee met de economische conjunctuur of de seizoenen en neigt, mede daardoor, tot tijdelijkheid.

Voor een volledig begrip moeten we nog de aard van de vraag naar migranten op de arbeidsmarkt bekijken. Die is in de regel complementair aan het reeds aanwezige arbeidsaanbod en bevindt zich bij uitstek aan de onder- en de bovenkant van de markt: laaggekwalificeerd en hooggekwalificeerd. In het eerste geval gaat het om werk waarvoor de inboorlin-

gen zich te goed voelen. Het is denkbaar de afschuw hiervan af te kopen door het salaris navenant te verhogen. Maar dat gebeurt meestal niet, omdat dit tot structurele inflatie leidt (werknemers met een hogere maatschappelijk status zullen na zo'n aanpassing meer salaris eisen, passend bij hun status en dus hoger dan dat van iemand die simpel en vies werk doet). Om die reden zijn het bij uitstek buitenstaanders die zulk werk willen verrichten. Hun referentiekader is immers nog niet dat van het land van immigratie maar van dat van herkomst.

Vanwege de mondialisering van de economie zijn ook de hoogst geschoolden vaak internationaal mobiel. Het is in de wereld van de multinationale ondernemingen normaal het personeel tussen de diverse vestigingen te laten rouleren. Ook elders, bijvoorbeeld aan de universiteiten, is het heel gebruikelijk geworden simpelweg de slimste en succesvolste kandidaat aan te nemen, los van diens nationaliteit. Over deze laatste categorie migranten zal ik het verder niet hebben, omdat bij de vrees voor multiculturele rampspoed nooit aan hen gedacht wordt.

Laten wij terugkeren naar de vaststelling dat migratie in principe een goed te begrijpen aangelegenheid is. In principe. In de praktijk is veel internationale migratie slecht te begrijpen en onvoorspelbaar, doordat het proces niet ongehinderd verloopt. Staten van bestemming zijn niet genegen iedereen die wil komen werken (of om andere redenen het land in wil) zomaar binnen te laten en dat verstoort de logica. Met dit in het achterhoofd kijken we nog eens terug naar het tijdperk van de Turkse en Marokkaanse gastarbeiders.²

Destijds dacht iedereen dat het om tijdelijke migratie ging. De 'gastarbeiders' kwamen, zodat ze geld konden sparen en dat op zeker moment zinvol 'thuis' te investeren. De overheid stelde tijdelijkheid als voorwaarde voor de werving. En de werkgevers dachten primair in termen van de factor arbeid, ongeschoold welteverstaan. Migrantten werden niet geselecteerd omdat ze goed opgeleid waren maar vaak omdat ze dat niét waren. In 1993 constateerde het Sociaal Cultureel Planbureau (Tesser, 1993, p. 119) dan ook dat bijna de helft van alle Marokkaanse mannen en bijna twee derde van de vrouwen geen opleiding had genoten of in elk geval niet meer dan enige jaren basisonderwijs. Onder Turken was de situatie minder ongunstig, maar toch waren er weinig die meer dan de basisschool hadden afgerond (*ibid.*).

Van de eerste lichten "gastarbeiders" zijn de meesten weer huiswaarts gekeerd. Maar daarna deed zich een eerste stap richting langdurig verblijf voor. De migrant noch zijn werkgever hadden veel belang bij kortstondige tijdelijkheid. Migrantten verlengden hun verblijf en de overheid liet dat in het belang van de werkgevers gebeuren. Toen echter na 1973 de economie inzakte als gevolg van de eerste oliecrisis³ kwamen er restricties op verdere arbeidsmigratie. De massale retourmigratie van overbodig geworden 'gastarbeiders' waarop iedereen, waaronder de migrantten zelf, rekende, bleef uit. Waarom was dat?

De economische recessie die volgde op de oliecrisis trof niet alleen Nederland. Ook in Turkije en Marokko waren de gevolgen voelbaar. Werk lag daar sowieso niet voor het oprapen. Als werknemers

hadden deze migranten bovendien rechten opgebouwd, waardoor ze eenmaal werkloos geworden niet zonder inkomsten zaten. Noch de situatie in het land van herkomst noch die in Nederland gaven aanleiding tot onmiddellijke retourmigratie.

Ook het meer restrictieve migratiebeleid weerhield migranten ervan te vertrekken. Vanaf 1974 was arbeidsmigratie nog slechts mondjesmaat mogelijk, waardoor retourmigratie feitelijk neer zou komen op het permanent opgeven van het recht in Nederland te verblijven. Onder deze omstandigheden voelden veel migranten zich gedwongen dan maar – in elk geval voorlopig – te blijven en zich in Nederland met hun gezinnen te herenigen. Het is duidelijk dat als kinderen eenmaal naar school gaan, de kansen op vertrek snel afnemen. Deze kinderen bleken in de decennia daaropvolgend aantrekkelijke huwelijkspartners voor jonge mannen en vrouwen in het land van oorsprong van hun ouders, wat tot veel meer migratie leidde. En zo kwamen er onder een restrictief bedoeld immigratieregime uit de circa 74.000 ‘gastarbeiders’ die zich destijds in Nederland bevonden, ruim tienmaal meer allochtonen met Turkse en Marokkaanse wortels.⁴ Deze paradoxale uitkomst van migratiebeperkende maatregelen is zeker niet uniek. In Duitsland weerhielden een officiële Anwerbepstop en een terugkeerbeleid (dat in Nederland achterwege bleef) voormalige ‘gastarbeiders’ er al evenmin van zich te vestigen en hun gezinnen over te laten komen.⁵

Zoals Kremer opmerkt, is arbeidsmigratie in het huidige tijdsgewricht in belangrijke mate een Europese aangelegen-

heid. Al is het in zijn algemeenheid waar dat Europeanen honkvast zijn (zelfs bij grote inkomens- en welvaartsverschillen tussen lidstaten), bepaalde persoonscategorieën van sommige nationaliteiten zijn zeer mobiel. Onder de Europeanen die naar Nederland komen, zijn de Polen dominant. Zij baren sommige politici zorgen. Een Haagse wethouder waarschuwde voor een tsunami van Polen. De PVV creëerde een Polenmeldpunt. En Kremer refereert aan de angst opgeroepen door *De Telegraaf* voor een nieuw multicultureel drama. Als we het verleden en het heden vergelijken, hoe reëel is dan deze angst?

Allereerst: de economische omstandigheden verschillen sterk van die in de jaren zeventig. Eenvoudig productiewerk is grotendeels uit Nederland verdwenen. De vraag naar werknemers van buiten zit nu vooral in de dienstverlening. Dat maakt het, samen met de beperkte fysieke afstand en betaalbaar transport, veel gemakkelijker om klusgewijs naar Nederland te komen. Zoals Kremer opmerkt, zijn deze migranten ook niet meer de laag- of ongeschoolden die als ‘gastarbeider’ werden gerekruteerd, maar juist mensen die een ambacht beheersen.

Werkgelegenheid in de landen van herkomst was destijds afwezig. In het Marokkaanse geval is zelfs vandaag nog sprake van een hoge (jeugd)werkloosheid, niet in het minst als gevolg van een demografische scheefgroei die resulteert in een groot aandeel jongeren in de bevolking. In een land als Polen, dat door zijn toetreding tot de Europese Unie een pijnlijke maar effectieve economische transitie doormaakte, trekt de werkgelegenheid aan. De bevolking wordt, vergeleken met

Nederland, relatief snel ouder, waardoor de werkloosheid onder jongeren afneemt. Retourmigratie is door deze ontwikkelingen een aantrekkelijke optie.

Overigens: in Turkije is de situatie ook aanmerkelijk verbeterd. De laatste jaren vindt er daardoor wel degelijk migratie vanuit Nederland naar Turkije plaats. Het gaat dan vaak om jongeren van Turkse origine die gewapend met twee nationaliteiten (de Turkse en de Nederlandse) ongehinderd in beide landen kunnen verkeren. Dat brengt me op het tweede punt: het effect van migratiebeperking, of beter gezegd juist de afwezigheid van migratierestricties in het huidige Europa.

Alle EU-burgers mogen zich zonder restricties waar dan ook in de Unie vestigen. Zij mogen op geen enkele wijze in hun mobiliteit worden beperkt. Discriminatie is slechts toegestaan in toegang tot de verzorgingsstaat. In het Nederlandse geval betekent dit dat EU-migranten vijf jaar in Nederland moeten wonen en werken, voordat ze onbeperkte toegang tot de verzorgingsstaat krijgen (Braaksma & Westra, 2015). Als arbeidsmigratie mislukt of binnen die periode in werkloosheid uitmondt, is vestiging in Nederland in principe geen optie. Gezinsleden mogen zich vrijelijk bij de arbeidsmigrant voegen, maar daartoe bestaat veel minder een dwingende reden dan destijds. Als ze meekomen, geldt ook voor de partners dat ze op voet van gelijkwaardigheid mogen participeren. Kinderen van EU-migranten zullen op school waarschijnlijk beter meekomen dan die van de oorspronkelijke 'gastarbeiders'. Het opleidingsniveau van de ouders is namelijk een goede voorspeller voor schoolsucces (Frenk, 2005).

Dat Marokkaans- of Turks-Nederlandse jongeren momenteel nog niet dezelfde schoolresultaten boeken als hun autochtone leeftijdsgenoten is dus niet bijzonder opmerkelijk.

Samenvattend kunnen we vaststellen dat het perverse effect van een op restrictie geschoeid immigratiebeleid in het geval van EU-burgers – per definitie – achterwege zal blijven. Sterker nog: een relatief hoge mobiliteit ligt meer in de rede. En onder de EU-migranten die zich toch vestigen is geen hoge uitkeringsafhankelijkheid te verwachten. Sociale segregatie die zich tot in een tweede of derde generatie uitstrekt, is evenmin waarschijnlijk. Omdat er veel veranderd is, herhaalt de geschiedenis zich niet.

Noten

1. Voor een goed overzicht van migratietheorieën, zie: Massey, Durand & Nolan (2003), hoofdstuk 2.
2. Zie voor een uitvoeriger beschrijving o.a. Lucassen & Lucassen (2011), Lucassen & Penninx (1995).
3. Westerse landen werden getroffen door een Arabische olieboycot vanwege hun steun voor Israël in de Yom Kipur-Oorlog.
4. In 1973 woonden er 46.000 Turken en 28.000 Marokkanen in Nederland (Penninx, Schoorl & van Praag, 1994, p. 12, tabel 1.1). Op 1 januari 2015 telde Nederland respectievelijk 397.000 en 381.000 inwoners van Turkse en Marokkaanse origine (eerste en tweede generatie) (CBS-cijfers op statline.cbs.nl).

5. Voor meer voorbeelden, o.a. de gevolgen van de beperkingen in het vrije verkeer binnen de Britse Commonwealth in 1962 of de Amerikaanse pogingen illegale immigratie uit Mexico te verhinderen, zie: Hayter, 2007.

Bibliografie

- Braaksmā, S. & Westra, T. (2015). De sociale zekerheid van MOE-landers in Nederland. In S. Bonjour, L. Coello Eerting, J. Dagevos, C. Huinder, A. Odé & K. De Vries (red.), *Open grenzen, nieuwe uitdagingen. Arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa* (pp. 105-122). Amsterdam: Amsterdam University Press,
- Frenk, M. (2005). Instroom en slagingspercentages in het hoger onderwijs. *Sociaal Economische Trends* (pp. 38-40).
- Hayter, T. (2007). Open Borders. The Case against Immigration Controls. In S. Gupta & T. Omoniyi (Eds.), *The Cultures of Economic Migration: International Perspectives* (pp. 17-26). Aldershot: Ashgate.
- Lucassen, L. & Lucassen, J. (2011). *Winnaars en Verliezers. Een nuchtere balans van vijfhonderd jaren immigratie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Lucassen, J. & Penninx, R. (1995). *Nieuwkomers, Nakomelingen, Nederlands. Immigranten in Nederland 1550-1993*. Amsterdam: Spinhuis.
- Massey, D.S., Durand, J. & Nolan, J.M. (2003). *Beyond Smoke and Mirrors: Mexican Immigration in an Era of Economic Integration*. New York: Russell Sage Foundation.
- Penninx, R., Schoorl, J. & van Praag, C. (1993). *The Impact of International Mi-*

gration on Receiving Countries. The Case of the Netherlands. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

Tesser, P. (1993). *Rapportage minderheden 1993*. Rijswijk: SCP.

Angst als regulatieve emotie in de multiculturele samenleving?

François Levrau & Christiane Timmerman
(Universiteit Antwerpen)

Het multiculturele drama

Het 'multiculturele drama' waarover Scheffer het in zijn diatribe heeft, is niet enkel een verwijzing naar de disproportionele werkloosheid, school *drop-out* en residentiële segregatie die vooral de Turkse en Marokkaanse immigrantenpopulaties kenschetsen. Het indiceert ook een 'nee' tegen een bepaald multicultureel beleid dat het belang van erkenning van de etnisch-culturele (groeps)identiteit te sterk zou hebben beklemtoond en derhalve een 'ja' tegen een andersoortig en meer op het individu gericht beleid (*i.c.* het inburgeringsbeleid). Ook al kan men betwijfelen of in de meeste West-Europese landen het multiculturalisme effectief werd afgevoerd (Banting & Kymlicka, 2012), feit is dat er steeds meer werd beweerd dat immigranten door het inburgeringsbeleid beter zouden integreren. Die integratie werd aanvankelijk vooral begrepen in termen van een verbeterde positie op de arbeidsmarkt. Door het toegenomen groeiende rechtspopulisme als gevolg van de spanningen

met de Islam en met het moslimfundamentalisme, veranderde dit 'economische beleid' waarbij immigranten vooral zelfredzaam werden gemaakt (om alzo de afhankelijkheid van de verzorgingsstaat te verminderen) echter naar een beleid dat op cultuur en identiteit focust. Immigranten dienden voortaan op de hoogte te zijn van en zich aan te passen aan de normen en waarden van de ontvangende samenleving. Deze evolutie ging in vele gevallen samen met een in toenemende mate restrictieve en straffende benadering, waarbij bijvoorbeeld permanent verblijf afhankelijk werd gemaakt van het al dan niet slagen voor inburgeringstests en waarbij tijdelijke visa werden uitgedeeld aan familieleden van de migranten nadat zij eerst konden aantonen dat ze de basiskennis van de samenleving en taal beheersten (cf. *'integration from abroad'*). Dit maakt dat het 'multiculturele drama' niet alleen een feitelijk drama is voor zover er een etnische onderklasse bestaat. Het drama heeft er ook mee te maken dat men beleidsmatig niet goed weet waarop men de focus moet leggen. Gebeurt integratie het best via collectieve (multiculturele) emancipatie of via een beleid dat 'actief burgerschap' promoot of dient er een assimilationistisch beleid te worden geïmplementeerd waarbij 'gedeeld burgerschap' het uitgangspunt is? Deze 'beleidsonzekerheid' werd, zoals gesteld, mede aangestuurd door het moslimterrorisme dat de *mindset* in het Westen doordringend heeft beïnvloed. Deze drie elementen samen – het bestaan van de etnische onderklasse, het gebrek aan consistent beleid en de dreiging van terreur – hebben ervoor gezorgd dat zowat alles wat met migratie en

integratie te maken heeft negatief geconoteerd is en dat assimilatie steeds populairder lijkt te zijn. De burger zit dan ook niet bepaald te wachten op de influx van nieuwe migranten (ook niet als die van Oost-Europa komen) en lijkt zich ook niet meteen solidair te willen opstellen ten aanzien van die migranten.¹ 'Angst' lijkt in de multiculturele samenleving de regulatieve emotie te zijn geworden.

De multiculturele angstssamenleving

Die angst en terughoudendheid zijn op zich goed te begrijpen. Zo stelt het *evolutioneargument* dat er een universele tendens bestaat om interetnische redistributie tegen te gaan, omdat ethocentrisme een genetisch gedetermineerde positie is. Dat wil zeggen dat de evolutie, in haar natuurlijke en seksuele selectieprocessen, het etnisch nepotisme heeft behouden en dus dat mensen als het ware zijn voorbestemd om 'gelijkaardige mensen' te helpen. Wat de sociale cognitie betreft, zal de hedendaagse mens dan ook een soort adaptatiefase moeten doorlopen, aangezien die cognitie, met haar processen van categorisatie ("Iedereen met een mediterraan uiterlijk is een moslim"), sociale vergelijking ("Ik werk me te pletter, terwijl zij komen profiteren!") en attributie ("Wie een religieuze baard draagt, die moet wel terrorist zijn!") nog te sterk is afgestemd op een context die niet langer overeenstemt met de hedendaagse complexe superdiverse realiteit. Aangezien de moderne mens teruggrijpt naar een aantal atavistische vuistregels, wordt het

moeilijk om in een multiculturele samenleving groepsoverstijgende cohesie en solidariteit te bewerkstelligen. Volgens het *homofiliargument* zijn mensen meer geneigd om contact te zoeken met mensen die op enkele demarcatiekenmerken zoals leeftijd, geslacht, socio-economische achtergrond en etnisch-culturele achtergrond gelijkaardig zijn. Gelijkaardige mensen vertrouwen elkaar sneller, werken meer met elkaar samen en hebben meer sympathie voor elkaar, omdat ze elkaars gedragingen beter kunnen begrijpen en voorspellen. Hoe heterogener de samenleving wordt, des te minder kans er is op solidariteit en vertrouwen. Het *conflictargument* stelt dat de aanwezigheid van veel etnisch-culturele diversiteit onder invloed van een strijd over een beperkt aantal publieke goederen tot spanningen leidt tussen groepen vanwege meer solidariteit tegenover de eigen groep. Lange tijd heeft deze conflicttheorie zich toegespitst op economische goederen als bron van conflict (“Ze pakken onze jobs af!”), maar recent stelt men ook vast dat het culturele behoud een belangrijke bron van interetnisch conflict kan zijn (“Ze pakken onze identiteit af!”). Het *anomieargument* stelt dat snelle sociale veranderingen de orde van een samenleving ondermijnen. Dat kan gevoelens van onzekerheid in de hand kan werken, maar ook angst voor en afkeer van de ander (“Er komt een tsunami van migranten of vluchtelingen op ons af!”). Het *contactargument* geeft aan dat het gebrek aan relaties tussen mensen van verschillende etnisch-culturele groepen de socioculturele afstand en stereotype perceptie versterkt. Spatiale segregatie

leidt tot wantrouwen en angst voor het ‘vreemde’ (“Wie is die vreemde en wat doet hij?”).

Zo beschouwd is de multiculturele malaise ook en misschien wel vooral een ‘drama in de perceptie’. Precies omdat ‘angst’ het basisgevoel lijkt te zijn, wordt de vraag echter apert hoe er met die emotie moet worden omgegaan. *Ofwel* versterken we die angst en laten we ons leiden door populisten en door wat Nussbaum (2012) een ‘*politics of fear*’ noemt. Exemplarisch is wat Geert Wilders op zijn kerstok heeft. Schaamteloos stelt hij in volle campagneperiode: “Willem jullie meer of minder Marokkanen?” Ook de oprichting van het Meldpunt Midden- en Oost-Europese migranten in 2012 is illustratief voor hoe de angst door de PVV wordt gevoed. In Vlaanderen worden dergelijke astrante uitspraken quasi enkel door het Vlaams Belang (VB) gedaan. Het VB liet zich overigens door de PVV inspireren om een meldpunt illegaliteit op te richten. Doordat deze partij echter electoraal werd ‘leeggezogen’ door de Nieuw Vlaamse Alliantie (NVA), wordt de laatste jaren minder ruchtbaarheid gegeven aan de excessen van het VB. Net als het VB bepleit de NVA een streng migratiebeleid en spint ze ook duidelijk garen bij de angst die als een spook door de multiculturele samenleving waart. Hoewel zij in vergelijking met het VB haar ‘*politics of fear*’ op een meer beschaafde wijze voert, wordt de NVA eveneens een polariserend discours aangewreven, waarbij bijvoorbeeld diegenen die op de vlucht zijn voor het oorlogsgeweld in het Midden-Oosten worden voorgesteld als een gevaar voor de Belgische sociale zekerheid. *Ofwel* pro-

beren we de angel uit het angstdiscours te halen door bijvoorbeeld mensen goed te informeren – een Verlichting van het maatschappelijk discours – en door hen erop te wijzen dat een solidariteitsbeleid (en de multiculturele ingrepen die daar mogelijks kunnen uit voortvloeien) geen unfaire voorrechten sommeert voor bepaalde groepen, maar wel compensaties biedt voor unfaire nadelen die deze groepen zouden ervaren. Hieronder bespreken en weerleggen we – in lijn met Kremer – kort een tweetal angsten: enerzijds de angst dat de migratiesystemen, eens ze aanwezig zijn, ook lang/altijd zullen blijven en anderzijds de angst dat migranten op de verzorgingsstaat zouden wegen.

Migratiesystemen

Migratie is geen statisch gegeven, maar een dynamisch proces dat doorheen de tijd evolueert (De Haas, 2011). Verschillende micro-, meso- en macrofactoren zorgen ervoor dat, onder bepaalde condities, migratie kan toenemen en afnemen. Concreet neemt men aan dat migratiesystemen enerzijds worden bepaald door externe migratiedynamieken, waarin de macrocontext van de regio's van oorsprong en bestemming cruciaal zijn, en anderzijds door interne migratiedynamieken, waarin transnationale netwerken die ontstaan tussen regio's van oorsprong en bestemming van belang zijn. Vanuit een longitudinaal perspectief kan men in een ideaaltypisch migratiesysteem een aantal fasen onderscheiden. De eerste fase betreft de 'pioniersmigratie', waarbij migratie voornamelijk een individuele zaak

is van avonturiers en/of ondernemende individuen die risico's durven nemen. In deze fase wordt immigratie door de ontvangende gemeenschap zelden als bedreigend ervaren. Na de pioniersfase kan er een fase van 'beginnende kettingmigratie' op gang komen. Kenmerkend voor deze tweede fase zijn de zogenaamde 'kudde-effecten', waarbij vele migranten in het volste vertrouwen (want ze beschikken nu eenmaal over weinig informatie) diegenen volgen die hen zijn voorafgegaan. In een derde fase volgt de 'bloeiende kettingmigratie'. Door deze volgmigratie ontwikkelen zich intense transnationale netwerken tussen de regio's van oorsprong en van bestemming, waarbij heel wat informatie wordt uitgewisseld die het migratieproces van 'kandidaat-migrant' kan vergemakkelijken. Het bestaan van deze transnationale netwerken doet de mogelijkheden van migratie verhogen en de kosten verminderen. In die zin brengt de bestaande migratie een interne dynamiek op gang die de migratie bestendigt. In een vierde fase, deze van de 'late kettingmigratie', wordt de volgmigratie meer selectief. In deze fase zien we eveneens dat de tweede en volgende generaties migranten toenemen. Migrant en hun nakomelingen maken steeds meer deel uit van de *mainstream society*. Mede door de opwaartse sociale mobiliteit van de migrantenpopulatie veranderen de transnationale netwerken die de regio's van herkomst en bestemming verbinden. Deze ontwikkelingen hebben ook een effect op de migratieaspiraties in de regio's van oorsprong. Mensen zijn ondertussen beter geïnformeerd en worden ook meer selectief in het plannen van een migratie-

project. De vijfde, en tevens laatste ideaaltypische fase is deze van ‘stagnatie en afname’ van de migratie.

Wanneer we concreet naar de huidige migratiesystemen kijken die relevant zijn voor Europa, stellen we vast dat er zich op verschillende niveaus van het migratieproces fundamentele veranderingen voordoen. Zo is er op het macroniveau sinds 2008 een economische crisis die maakt dat jobs schaars worden en dat de onzekerheid, ongelijkheid en polarisatie toenemen. Zo heeft zich door de economische crisis in de EU een nieuwe migratiedynamiek ontwikkeld. Mensen met een migratieachtergrond, ook van tweede en volgende generaties, keren bijvoorbeeld terug naar het land van herkomst. Daarboven wordt aan ‘kandidaat-migranten’ vaak afgeraden om te immigreren door mensen uit hun gemeenschap die zich reeds in de regio’s van bestemming hebben gevestigd (Engbersen, 2013). Dit toont aan dat transnationale netwerken eveneens een temperend effect op migratie kunnen hebben (Timmerman *et al.*, 2014a). Ook het migratiebeleid is gedurende deze jaren strenger geworden. Tezelfdertijd stellen we vast dat een aantal andere regio’s het economisch relatief goed doen: de BRIC-landen, maar ook Turkije en Polen, die voorheen belangrijke ‘source countries’ waren voor de migratie naar de Lage Landen. Dit veranderende beeld van Europa in vergelijking met de rest van de wereld heeft zijn weerslag op de migratie-aspiraties van potentiële migranten. Zij kunnen er immers voor kiezen om naar andere dan de Europese bestemmingen te vertrekken of om gewoon niet te migreren. Niet alleen

de economische situatie van de regio’s van oorsprong en bestemming beïnvloeden de migratie en de netwerken die zich tussen beide ontwikkelen, de algemene situatie op het vlak van democratie en mensenrechten wordt mee in rekening gebracht wanneer mensen migratieplannen maken. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat mensen in Senegal, Oekraïne, Marokko en Turkije die migratie naar Europa overwegen, eerder gemotiveerd zijn door een gunstiger democratisch klimaat en dus minder door economische factoren (Timmerman *et al.*, 2014b). Zoals reeds vermeld, zijn er eveneens een aantal interne migratiedynamieken die een remmende invloed kunnen hebben. Zo kunnen de socio-economische mobiliteit, de integratie en geografische spreiding van de gevestigde migranten de transnationale banden met de regio’s van oorsprong verzwakken. Ook de toenemende negatieve attitude en het strikter beleid ten aanzien van migranten kunnen ervoor zorgen dat migratiesystemen hun aantrekking verliezen. In België zien we dat de Oost-Europese migratie zich reeds in de laatste fases van de eerder vernoemde migratiecyclus bevindt. De immigratie vanuit Polen is sinds 2011 drastisch verminderd, maar ook deze vanuit Roemenië en Bulgarije is in dalende lijn.² De Turkse migratie in België is zelfs quasi stilgevallen (RR-ADSEI, 2015).

Welvaartsmagnetisme

Naast de angst dat migratiesystemen een permanent karakter zouden hebben, is er de angst voor wat Kremer ‘bijstands-

toerisme' noemt. Die angst refereert aan het gevoel dat men zich tekortgedaan voelt en dat anderen iets krijgen waarop ze eigenlijk geen of minder recht hebben. Deze angst steekt thans in de specifieke context van de 'vluchtelingencrisis' sterk de kop op. Zo stelt Bart De Wever – burgemeester van Antwerpen en voorzitter van de grootste Vlaamse Partij NVA – in niet mis te verstane bewoordingen dat de vluchtelingen welvaartzoekers zijn. "Oorlogsvluchteling ben je tot je een grens bent overgestoken waar je niet meer voor je leven hoeft te vrezen. Voor een Syriër is dat de Turkse grens. Wie doorreist naar West-Europa, is een economische vluchteling. Dat kind [de verdronken Syrische kleuter Aylan wiens foto de wereld choquerde] is dus niet gestorven omdat zijn ouders op de vlucht waren voor geweld. Het is gestorven omdat zijn ouders op zoek gingen naar een beter leven".³ Zoals ook Kremer stelt, blijkt uit onderzoek niet dat de Noord-Europese landen met een sterkere sociale bescherming meer immigranten zouden aantrekken dan de kleinere welvaartsstaten van Zuid-Europa (zie ook Hooghe *et al.*, 2008). Zo overheerst de indruk dat de Nederlandse (en Vlaamse) samenleving overspoeld wordt door Oost-Europese migranten, maar in verhouding tot de Zuid-Europese landen kennen de noordelijke EU-lidstaten eigenlijk een bescheiden instroom (Wets & Van den Broecke, 2014). Zoals hoger aangegeven, bepalen heel wat factoren de *rise and fall* van migratiesystemen. Roemenen en Bulgaren richten zich vooral op Italië en Spanje. Polen richten zich voornamelijk op de Angelsaksische wereld. Thans heerst de indruk (en leeft de angst) dat de Syrische

vluchtelingen niet in Griekenland of Servië willen blijven, maar willen doorreizen naar Duitsland en de Noord-Europese landen. Conform de Dublin-verordening zou dat nochtans niet mogen. Het eerste land waar een vluchteling binnenkomt, hoort immers verantwoordelijk te zijn voor de behandeling van de asielaanvraag. In de realiteit werkt dit echter niet, omdat landen als Griekenland en Italië de aantallen vluchtelingen niet aankunnen. Het gevolg is dan ook dat de vluchtelingen doorreizen. Precies omdat de Syrische vluchtelingen meestal hoger opgeleid en ook goed geïnformeerd zijn, kiezen ze voor landen die zich gastvrij opstellen en betere asielvoorwaarden aanbieden (bv. het Duitsland van 'Mama Merkel') en/of voor landen met een hoog welvaartsniveau en met goed uitgebouwde stelsels van sociale bescherming. Vanuit dit oogpunt beschouwd is een redelijk Europees spreidingsplan noodzakelijk.⁴

Opvallend is ook dat immigranten in vergelijking met 'autochtonen' niet noodzakelijk meer van de overheid verwachten inzake sociale bescherming. Meer zelfs, er blijkt een grote overlap te bestaan in opinies van de autochtone bevolking en de immigranten. Dit wijst op een zekere acculturatie (Reeskens & Van Oorschot, 2015). En wat dan met die migranten die zich in de noordelijke welvaartsstaten bevinden? Zijn zij dan meer afhankelijk van sociale voorzieningen? Uit het onderzoek van Koopmans (2010) blijkt dat inderdaad het geval te zijn, zeker wanneer er sprake is van een robuuste welvaartsstaat in combinatie met een sterk multicultureel beleid waar groepsrechten worden geboden. Dit hoeft echter niet noodzakelijk het geval te

zijn of althans begrepen te worden als zou de ‘multiculturele welvaartsstaat’ een oxymoron zijn (zie Levrau, 2015a). Kremer stelt voor Nederland dat Koopmans’ beeld juist is voor migranten van buiten Europa, maar dat Oost-Europese immigranten over het algemeen niet afhankelijk zijn van sociale voorzieningen. Wat de situatie in België betreft, stellen Haemels en Marx (2015) vast dat het aandeel in de tewerkgestelde bevolking van EU12-migrant sterker is gestegen dan hun aandeel in de totale bevolking van tussen 16 en 64 jaar.⁵ Hoewel de nodige nuances op hun plaats zijn, kan dit worden gezien als een indicatie dat zij goede tewerkstellingscijfers kunnen voorleggen en geen bijkomende druk op de Belgische verzorgingsstaat leggen. Nog los van het feit of migranten op de welvaartsstaat wegen, blijft het belangrijk dat het beleid maatregelen neemt om de tewerkstelling van immigranten te verhogen, zowel aan de kant van immigranten (bv. taalcursussen) als aan de kant van de arbeidsmarkt (bv. tegengaan van discriminatie). Hier wringt echter, zoals Kremer terecht aangeeft, het schoentje. De verzorgingsstaat is dan wel niet meer passief (sociaal profitaat wordt geweerd), maar hij heeft onvoldoende toegewerkt naar de doorstroming op de arbeidsmarkt en ook de idee van gelijke onderwijskansen is amper gerealiseerd. Bijkomend is het maar de vraag of het wel zo’n goed idee is om op categoriale wijze bepaalde groepen te verplichten om zich in te burgeren, terwijl andere groepen daar *de facto* van gevrijwaard worden. Zowel op Europees als op landelijk niveau is er duidelijk sprake van twee beleidsregimes. Enerzijds is er de veronderstelde

mobilititeit en vertrouwdheid met de Europese samenlevingen van EU-burgers, die maken dat integratie en inburgering nauwelijks een beleids*issue* zijn. Anderzijds is er de veronderstelde immobiliteit van niet-EU-burgers en hun gebrek aan vertrouwdheid met de Europese context die ervoor zorgen dat een inburgeringsbeleid verplicht wordt (Timmerman *et al.*, 2015). Het vooropgestelde onderscheid tussen de mobiele EU-arbeider en de vestiging van de niet-EU-(familie)migrant vertaalt zich echter niet noodzakelijk in verschillende integratienoden. Er lijkt vooral nood te zijn aan inburgering op maat van nieuwkomers, los van de vooropgestelde categorieën van nationaliteit (al dan niet EU-burgerschap), duur (tijdelijk of permanent) en reden van verblijf (arbeidscontext of familiehereniging). In die zin zou de aanbodgestuurde aanpak moeten ingewisseld worden voor een meer vraaggestuurde aanpak (Vanduynslager *et al.*, 2015). Niet de categorieën dienen centraal te staan, maar wel de behoeften van de nieuwkomers zelf. Een beleid voeren op basis van wat misschien initieel de reden voor vertrek is, is nogal naïef. Ook de idee dat wie hier komt om te werken niet zal blijven – een gedachte die ook centraal stond in de jaren 60 – is naïef en het is dan ook belangrijk dat de geschiedenis zich op dit punt niet herhaalt.

Als immigranten blijven, dan dienen we ervoor te zorgen dat ze over de gelijke levenskansen beschikken. Ook hier knelt het schoentje. Zo is geweten dat arbeidsmigrant vooral in sectoren werken waarvan er door de technologisering veel jobs op de helling staan. Zal er nog werk zijn voor de arbeidsmigrant, zo

vraagt Kremer zich af. Duidelijk moet zijn dat deze vraag verder reikt dan de migratiecontext en het ‘integratievraagstuk’ naar een andere dimensie doet bewegen. De kennismaatschappij, waar vooral de aanwezigheid van een hoger diploma van belang is voor de levenskansen, zal er immers toe leiden dat er steeds meer mensen – ongeacht het feit of zij een migratieachtergrond hebben – economisch ‘slecht’ geïntegreerd zijn. Wat doen we dan met diegenen die geen hoger diploma hebben of (kunnen) halen? Een rigoureuus beleid van gelijke onderwijskansen zal in dat geval niet volstaan (zie Levrau, 2015b). In het beste geval wordt er immers een egalitaire samenleving bereikt voor zover de sociaaleconomische en culturele afkomst geen belemmering meer mogen zijn voor maatschappelijk succes, maar die samenleving zal – wanneer het hoger diploma het toegangsticket biedt voor een welvarend bestaan – erg inegalitair worden wanneer men ze bijvoorbeeld bekijkt vanuit de lens van natuurlijke begaafdheid. Het zal sommigen immers altijd blijven ontbreken aan die vaardigheden en eigenschappen die op de markt gewild zijn. Dat is vaak een kwestie van toeval (iemand heeft pech wanneer de markt weinig waarde hecht aan diens talent), maar ook van natuurlijke beperking of begaafdheid, waarbij iemand de intelligentie, creativiteit, mogelijkheden, talenten en vaardigheden ontbeert waardoor hem slechts een beperkt palet van jobs ter beschikking staat die vaak ook nog maatschappelijk minder hoog worden aangeschreven. Zoals in Levrau (2015c) wordt aangetoond, zou deze vaststelling in essentie moeten

leiden tot een andere vormgeving van de welvaartsstaat.

Noten

1. Zie bijvoorbeeld de resultaten van de grootschalige enquête uitgevoerd door IPSOS. <http://www.ipsos-na.com/news-polls/pressrelease.aspx?id = 6930>.
2. Cijfers dienen natuurlijk altijd met de nodige omzichtigheid te worden behandeld. Zo bleek de grote toename van Polen in 2009 niet zozeer het gevolg te zijn van een toename van migranten – iets wat vaak zo werd voorgesteld – maar wel van Polen die uit de illegaliteit traden. Niettegenstaande de cijfers dus *prima facie* iets anders lieten vermoeden, ging het niet om een instroom van veel nieuwe migranten, maar eerder om de registratie van mensen die zich al lang op Vlaamse/Belgische bodem bevonden (zie Levrau *et al.*, 2014).
3. http://www.standaard.be/cnt/dmf20150905_01851706.
4. De Syrische vluchtelingen ontvluchten hun patria niet uit vrees voor persoonlijke vervolging, maar omwille van de oorlogssituatie. Dit betekent dat zij niet onder het asielsysteem vallen en derhalve weinig kans maken om het vluchtelingenstatuut te krijgen. De meesten vallen onder de ‘subsidiare bescherming’ die hen recht geeft op een tijdelijk verblijf van maximaal vijf jaar. Hoewel oorlogsvluchtelingen er doorgaans op gericht zijn om zo snel mogelijk terug te keren, ziet het er niet naar uit dat Syrië snel (d.w.z. binnen de vijf jaar) een veilige plek

zal worden, waardoor de kans groot is dat ze zich dus effectief in Europa (*i.c.* in de meer welvarende lidstaten) zullen vestigen.

5. EU-12 omvat alle landen uit de Europese Unie die na 2004 zijn toegetreden: Bulgarije, Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Roemenië, Slovenië, Slowakije en Tsjechië.

Bibliografie

- Banting, K. & Kymlicka, W. (2012). *Is there Really a Backlash against Multiculturalism Policies. New Evidence from the Multiculturalism Policy Index*. Gritim, Working Paper, nr. 14.
- De Haas, H. (2011). *The Determinants of International Migration. Conceptualizing Policy, Origin and Destination Effects*. IMI Working Paper 32.
- Engbersen, G. (2013). *Networks and Beyond: Feedback Channels and the Diminutive Causation of International Migration*. Conference Paper: THEMIS International Conference: Examining Migration Dynamics: Networks and Beyond. 24-26 september, Oxford.
- Haemels, J. & Marx, I. (2015). Instroom van laaggeschoolden uit de nieuwe EU-lidstaten en hun positie op de laaggekwalificeerde arbeidsmarkt. In C. Timmerman, R. Mahieu Rilke, F. Levrau & D. Vanheule (red.) (2015). *Intra-Europese migratie en mobiliteit. Andere tijden, nieuwe wegen?* (pp. 149-173). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Hooghe, M., Trappers, A., Meuleman, B. & Reeskens, T. (2008). Migration to European Countries: A Structural Explanation of Patterns – 1980-2004. *International Migration Review*, 42(2), 476-504.
- Koopmans, R. (2010). Trade-offs between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-national Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(1), 1-26.
- Levräu, F. (2015a). De multiculturele hervorderingsstaat: over gelijkheid en solidariteit in de multiculturele samenleving. *Res Publica: Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 57(3), 269-294.
- Levräu, F. (2015b). De blinde vlek van gelijke onderwijskansen. *Samenleving en Politiek*, 22(1), 26-33.
- Levräu, F. (2015c). Voorbij de kapitalistische welvaartsstaat? Een analyse vanuit John Rawls. *Ethische Perspectieven*, 25(3), 199-227.
- Levräu, F., Piqueray, E., Goddeeris, I. & Timmerman, C. (2014). Polish Immigration in Belgium since 2004: New Dynamics of Migration and Integration? *Ethnicities*, 14(2), 303-323.
- Nussbaum, M. (2012). *The New Religious Intolerance. Overcoming the Politics of Fear in an Anxious Age*. Cambridge: Harvard University Press.
- Reeskens, T. & Van Oorschot, W. (2015). 'Immigrants' Attitudes toward Welfare Redistribution. An Exploration of Role and Government Preferences among Immigrants and Natives across 18 European Welfare States. *European Sociological Review*, 31(5), 433-445.
- RR-ADSEI (2015). MYRIA Federaal Migratiecentrum. Statistisch en demografisch verslag 2013, augustus 2015 (<http://www.myria.be/nl/publicaties/statistische-en-demografisch-verslag-2013>).

MIDDEN- EN OOSTEUROPESE MIGRANTEN IN DE LAGE LANDEN

- Timmerman, C., De Clerck, H., Hemmerechts, K. & Willems, R. (2014b). Imagining Europe from the Outside: The Role of Perceptions of Human Rights in Europe in Migration Aspirations in Turkey, Morocco, Senegal and Ukraine. In N. Chaban & M. Holland (Eds.), *Communicating Europe in Times of Crisis External Perceptions of the European Union* (pp. 220-247). Basingstoke: Palgrave Mac Millan.
- Timmerman, C., Hemmerechts, K. & De Clerck, H. (2014a). The Relevance of a “Culture of Migration” in Understanding Migration Aspirations in Contemporary Turkey. *Turkish Studies*, 15, 496-518.
- Timmerman, C., Mahieu, R., Levrau, F. & Vanheule, D. (red.) (2015). *Intra-Europese migratie en mobiliteit. Andere tijden, nieuwe wegen?* Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Vanduynslager, L., Garibay González, M., Wets, J., De Cuyper, P. & Durieux, H. (2015). Migratie- en integratietrajecten van Zuid-Europese migranten in Vlaanderen: Een kritische reflectie over intra-EU-mobiliteit en inburgering van EU-burgers versus niet-EU-burgers in beleidsperspectief. In C. Timmerman, R. Mahieu, F. Levrau & D. Vanheule (red.) (2015). *Intra-Europese migratie en mobiliteit. Andere tijden, nieuwe wegen?* (pp. 175-197). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Wets, J. & Van den Broucke, S. (2014). Moe-ten we wakker liggen van de intra-Europese migratie vanuit Roemenië en Bulgarije? *De Gids*, (5), 18-25.